

רשומות

הצעות חוק

ה מ מ ש ל ה

20 ביולי 2009

445

כ"ח בתמוז התשס"ט

עמוד

748 הצעת חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009

הצעת חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009

הגדרות 1. בחוק זה –

"בית דין דתי" – בית דין רבני, בית דין שרעי, בית דין של עדה נוצרית ובית דין דתי דרוזי;

דברי הסבר

הדתיים המוכרים בישראל הזדמנות להתנגד לרישום, בשל כך שאחד מבני הזוג הוא בן עדה דתית שעניני הנישואין שלה הם בסמכות השיפוט של בית הדין או שיש ספק בכך שהוא בן העדה הדתית כאמור.

מכיוון שבישראל עניני נישואין וגירושין נקבעים לפי הדין הדתי בלבד, אין בנמצא דינים אזרחיים העוסקים בעניינים אלה. לפיכך, יוצר החוק המוצע מסגרת משפטית לעריכת ברית הזוגיות, לדינים שיחולו עליה וכן להתרתה.

החוק המוצע מחיל על בני זוג שנרשמו במרשם הזוגיות את כל הזכויות והחובות על פי דין החלים על מי שנישא, למעט זכויות וחובות שישודם בדין דתי, ואין הם יכולים להתנות אחרת אלא בעניינים שלפי הדין בני זוג שנישאו יכולים להסכים עליהם. עם זאת, מכיוון שההתקשרות בברית הזוגיות והתרתה נעשים מכוח הסכמתם הרצונית של הצדדים בלבד ובהליך פשוט יחסית, החוק המוצע בא למנוע מצב שבו בני זוג יתקשרו ביניהם על מנת להשיג זכויות מסוימות שניתן להשיג רק מכוח נישואין, ולפיכך קובע כי זכויות מסוימות לא יחולו על בני זוג שבאו בברית הזוגיות (הקלות במתן מעמד בישראל הניתנת לבני זוג לפי חוק האזרחות, התשי"ב-1952 (להלן – חוק האזרחות), חוק השבות, התשי"ג-1950 (להלן – חוק השבות) וחוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952 (להלן – חוק הכניסה לישראל)), וכי זכויות מסוימות יחולו על בני זוג שבאו בברית הזוגיות רק לאחר שחלפו 18 חודשים מהמועד שנרשמו במרשם הזוגיות (דרישות בכל הנוגע לאימוץ ולפונדקאות).

עוד קובע החוק המוצע הוראות באשר למחיקת הרישום במרשם הזוגיות בידי רשם הזוגיות ובאשר להתרת ברית הזוגיות בידי בית המשפט לעניני משפחה. יסודו של מוסד הזוגיות לפי החוק המוצע, כאמור, היא החלטתו האוטונומית של כל אחד מבני הזוג לבוא בברית הזוגיות. על כן, מוצע כי גם התרתה של ברית הזוגיות תהיה לפי החלטתו הרצונית של כל אחד מבני הזוג ובהתאם לכך יוכלו בני הזוג להצהיר בפני הרשם על הסכמתם להתרת ברית הזוגיות ועל פי הצהרתם הם יימחקו מן המרשם. כאשר רק אחד מבני הזוג מבקש להתיר את ברית הזוגיות, תהיה ההתרה בידי בית המשפט בהתאם לכללים הקבועים בחוק המוצע.

בית המשפט המוסמך לדון בעניינים שבחוק המוצע הוא בית המשפט לענייני משפחה, למעט לעניין שיוכח של בן זוג לעדה דתית שלה בית דין מוכר, עניין שבו מוסמכים לדון רק בתי הדין הדתיים.

כללי החוק המוצע מטרתו לאפשר לקבוצת אוכלוסיה המונה כ־300,000 איש ואישה תושבי ישראל, שאינם יכולים להינשא זה לזו לפי הדין האישי משום שאינם בני אחת העדות הדתיות שיש לה בישראל בית דין מוכר – יהודים, מוסלמים, דרוזים ובני העדות הנוצריות שלהן בישראל בית דין מוכר (להלן – חסרי דת). להקים זוגיות ומשפחה המוכרים על פי חוק בישראל.

החוק המוצע מאפשר למי שהוא חסר דת, להקים משפחה עם בן זוג שהוא חסר דת, במסגרת דומה לנישואין, וזאת בדרך של מתן מעמד חוקי להסכם בין בני הזוג המשקף את רצונם לחיות יחד ולקיים חיי משפחה ומשק בית משותף. הסכם זה מוגדר בחוק המוצע כ"ברית זוגיות". על פי המוצע, יינתן תוקף רשמי למעמדם של איש ואישה שהם בני זוג (להלן – בני זוג), חסרי דת, הבאים בברית הזוגיות, בדרך של חתימת ההסכם ואימותו בפני רשם זוגיות, שימונה על פי החוק המוצע, ורישומם במרשם הזוגיות שיוקם לשם כך ויונהל על ידי רשם הזוגיות.

מוסד ברית הזוגיות יתקיים לצד מוסד הנישואין לפי הדין האישי. על פי החוק המוצע לא יחול כל שינוי במכלול הדינים הנוגעים לנישואין וגירושין של בני זוג בני אחת מן העדות הדתיות שיש להן בישראל בית דין מוכר. כמו כן, סמכות השיפוט הייחודית לדון בענייני נישואין וגירושין תמשיך להיות נתונה לבתי הדין האמורים. בשונה מן הנישואין על פי הדין האישי, שבו הדין הדתי יוצר סטאטוס משפטי שמטרתו ותנאיו נקבעים כמוסד משפטי-דתי, תפיסת היסוד של החוק המוצע היא כי מקור תוקפן של הזכויות והחובות ההדדיות של בני הזוג הוא הסכמתם לבוא בברית הזוגיות. החוק המוצע מכיר ברצון האוטונומי של בני זוג להקים יחידה משפחתית ומקנה תוקף קונסטיטוטיבי להסכם ברית הזוגיות ביניהם, על ידי רישומם במרשם זוגיות.

יצוין כי החוק המוצע מאפשר לאיש ואישה לקבוע מראש את מעמדם כבני זוג וליתן לכך תוקף רשמי, להבדיל מידועים בציבור שמעמדם נקבע בדיעבד לצורך כל מקרה ועניין.

מלבד התנאי ולפיו על שני בני הזוג להיות חסרי דת, קובע החוק המוצע תנאים נוספים באשר לזכאות לרישום בברית הזוגיות, וביניהם: היותם של שני הצדדים בגירים תושבי ישראל והעדר קרבת משפחה ביניהם. כן מאפשר החוק המוצע לכל אדם להתנגד לרישום בשל כך שלא התקיים תנאי מתנאי הזכאות לרישום.

כדי להבטיח כי בני זוג הבאים בברית הזוגיות הם חסרי דת, ינתנת, על פי המוצע, לכל ראשי בתי הדין

- ”בית המשפט” – בית המשפט לענייני משפחה;
- ”בני זוג” – בני זוג שהם איש ואישה;
- ”בקשה ליישוב סכסוך” – פתיחת הליך בבית המשפט בבקשה ליישוב סכסוך בין בני זוג לפי תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ”ד-1984¹;
- ”ברית זוגיות” – הסכם בין בני זוג לחיות יחד ולקיים חיי משפחה ומשק בית משותף;
- ”דיין” – כל אחד מאלה, לפי העניין:
- (1) לעניין יהודים – דיין כהגדרתו בחוק הדיינים, התשט”ו-1955², המכהן בבית הדין הרבני הגדול;
- (2) לעניין דרוזים – קאדי-מד’הב כהגדרתו בחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, התשכ”ג-1962³, המכהן בבית הדין הדתי הדרוזי לערעורים;
- (3) לעניין מוסלמים – קאדי כהגדרתו בחוק הקאדים, התשכ”א-1961⁴, המכהן בבית הדין השרעי לערעורים;
- (4) לעניין בני עדה נוצרית – דיין של ערכאת הערעור בישראל של אותה עדה נוצרית;
- ”חוק מרשם האוכלוסין” – חוק מרשם האוכלוסין, התשכ”ה-1965⁵;
- ”חסר דת” – מי שאינו יהודי, מוסלמי, דרוזי או בן עדה נוצרית, ובית דין דתי לא קיבל החלטה אחרת בעניינו בהתאם להוראות סעיף 6;
- ”מרשם האוכלוסין” – מרשם האוכלוסין המתנהל לפי חוק מרשם האוכלוסין;
- ”מרשם הזוגיות” – מרשם של בני זוג שבאו בברית הזוגיות, הנערך לפי הוראות חוק זה;
- ”עדה נוצרית” – עדה דתית נוצרית כמשמעותה בסימן 54 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל, 1922-1947⁶;
- ”ראש בית דין דתי” – כל אחד מאלה, לפי העניין:

ד ב ר י ה ס ב ר

סעיף 1 להגדרות ”חסר דת”, ”בית דין דתי”, ”דיין”, ”ראש בית דין דתי” ו”עדה נוצרית” – האפשרות לברוא בברית הזוגיות נתונה למי שאינם בני אחת העדות הדתיות שענייני הנישואין שלה הם בסמכותו של בית דין דתי הפועל על פי חוק בישראל. בישראל פועלים על פי חוק: בתי הדין הרבניים – לגבי יהודים, בתי הדין השרעיים – לגבי מוסלמים, בתי הדין הדתיים הדרוזיים – לגבי דרוזים ובתי הדין הנוצריים, כמשמעותם בסימן 54 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל 1922-1947 – לגבי כל אחת מהעדות הנוצריות.

להגדרה ”תושב ישראל” – אחד התנאים להירשם במרשם הזוגיות, על פי סעיף 2 המוצע, הוא היותם של שני בני הזוג תושבי ישראל. החוק המוצע מגדיר את המונח ”תושב ישראל” בהגדרה הכוללת הן מציאות עובדתית של מרכז חיים בישראל והן קיומה של רשות כדין לשבת בישראל מכוח אזרחות ישראלית, מכוח קבלת אשרת עולה או תעודת עולה לפי חוק השבות, או מכוח קבלת רישיון לישיבת קבע לפי חוק הכניסה לישראל.

בהתאם לכך מגדירה הצעת החוק כי ”חסר דת” הוא מי שאינו יהודי, מוסלמי, דרוזי או בן עדה נוצרית שיש לה בישראל בית דין מוכה. כאשר מוגשת לרשם הזוגיות בקשה להירשם במרשם הזוגיות, עליו לפנות לראשי בתי הדין

ההגדרות “חסר דת”, “בית דין דתי”, “דיין”, “ראש בית דין דתי” ו”עדה נוצרית” – האפשרות לברוא בברית הזוגיות נתונה למי שאינם בני אחת העדות הדתיות שענייני הנישואין שלה הם בסמכותו של בית דין דתי הפועל על פי חוק בישראל. בישראל פועלים על פי חוק: בתי הדין הרבניים – לגבי יהודים, בתי הדין השרעיים – לגבי מוסלמים, בתי הדין הדתיים הדרוזיים – לגבי דרוזים ובתי הדין הנוצריים, כמשמעותם בסימן 54 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל 1922-1947 – לגבי כל אחת מהעדות הנוצריות.

¹ ק”ת התשמ”ד, עמ’ 2220.

² ס”ח התשט”ו, עמ’ 68.

³ ס”ח התשכ”ג, עמ’ 20.

⁴ ס”ח התשכ”א, עמ’ 118.

⁵ ס”ח התשכ”ה, עמ’ 270.

⁶ חוקי א”י, כרך ג’, עמ’ 2738.

- (1) לעניין יהודים – נשיא בית הדין הרבני הגדול;
 - (2) לעניין דרוזים – ראש בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים;
 - (3) לעניין מוסלמים – נשיא בית הדין השרעי לערעורים;
 - (4) לעניין בני עדה נוצרית – ראש ערכאת הערעור בישראל של אותה עדה נוצרית;
- “רושם נישואין” – הרשות הרושמת כהגדרתה בפקודת הנישואין והגירושין (רישום)⁷;
 “רשם הזוגיות” – מי שמונה לפי הוראות סעיף 4;
 “השר” – שר המשפטים;

“תושב ישראל” – מי שהתגורר בישראל במשך תקופה של שלוש שנים מתוך חמש השנים שקדמו ליום הגשת הבקשה לרישום במרשם הזוגיות לפי סעיף 5, שהוא אחד מאלה:

- (1) אזרח ישראלי;
 - (2) מי שניתנה לו אשרת עולה או תעודת עולה לפי חוק השבות, התשי”ו-1950⁸;
 - (3) מי שניתן לו רישיון לישיבת קבע לפי חוק הכניסה לישראל, התשי”ב-1952⁹.
- בני זוג חסרי דת, המסכימים לבוא בברית הזוגיות, רשאים לערוך ברית זוגיות בפני רשם הזוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות, בהתקיים התנאים המפורטים להלן, ובכפוף להוראות סעיפים 5 עד 8:
- (1) הם בני 18 שנים לפחות;
 - (2) הם תושבי ישראל;
 - (3) הם רשומים במרשם האוכלוסין כחסרי דת;
 - (4) הם אינם קרובי משפחה; לעניין זה –

הזכאים לערוך ברית זוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות

ד ב ר י ה ס ב ר

לרישה ולפסקאות (1) עד (3)

מוצע לקבוע כתנאי לעריכת ברית זוגיות בפני רשם הזוגיות ורישומם במרשם הזוגיות כי בני הזוג יהיו חסרי דת וכי כל אחד מהם הוא בן 18 שנים לפחות.

נוסף על כך נדרש משני בני הזוג להיות תושבי ישראל, כהגדרת מונח זה בסעיף 1 המוצע. בהתאם להגדרה האמורה, החוק המוצע אינו מאפשר למי שהוא אזרח ישראלי אך מקום מושבו הוא מחוץ לישראל להירשם במרשם הזוגיות וכמו כן אין הוא מאפשר למי שיושב בישראל במשך תקופה ארוכה, שלא כדין או במעמד שונה מאלה המפורטים בהגדרה, לבוא בברית הזוגיות.

התנאים האמורים באים להבטיח את מטרת החוק המוצע, שהיא כאמור בחלק הכללי של דברי ההסבר, לתת מענה לחסרי דת שהם תושבי ישראל ושאינם להם היום דרך להינשא זה לזו בישראל.

לפסקה (4)

החוק המוצע דורש גם כי בני הזוג המבקשים לבוא בברית הזוגיות לא יהיו קרובי משפחה מדרגה ראשונה,

להגדרה “רושם נישואין” – סעיף 6(ה) לחוק המוצע קובע כי בית דין דתי רשאי להסמיך רושם נישואין של העדה הדתית שענייני הנישואין שלה נמצאים בסמכות השיפוט של בית הדין, לשם ביצוע סמכויותיו לפי סעיף 6 המוצע. מוצע להגדיר את רושמי הנישואין בהתאם להגדרת “רשות רושמת” בפקודת הנישואין והגירושין (רישום). פקודה זו קובעת מי מוסמך לרשום נישואין במדינת ישראל והיא מגדירה את הרשות הרושמת המוסמכת לרשום נישואין כדלקמן: “הרשות הרושמת” פירושה הפקיד המסדר את הקידושין, אם היו הנישואין נישואין אזרחיים, האימם, בנישואין לפי דת האיסלם, הכומר בנישואין לפי דת הנצרות, הרב, בנישואין לפי דיני ישראל והשייך של השבט, בנישואין לפי דת הדרוזים.”

בהתאם להגדרה האמורה יוכל, למשל, נשיא בית הדין הרבני הגדול, להסמיך את מי שהוסמך לשמש כרב רושם נישואין למלא גם את סמכויותיו לפי סעיף 6 המוצע.

סעיף 2 הסעיף המוצע קובע מי רשאים לערוך ברית זוגיות בפני רשם הזוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות.

⁷ חוקי א”י, כרך ב’, עמ’ 876 (ע) 876, (א) 903.

⁸ ס”ח התש”י, עמ’ 159; התש”ל, עמ’ 34.

⁹ ס”ח התשי”ב, עמ’ 354; התשס”ח, עמ’ 645.

"קרוב משפחה", של אדם – הורה, הורה של הורה, צאצאי, בן זוג או מי שהיה בן זוג של כל אחד מהם, וכן אח או אחות ובני זוגם, והכל אף אם היתה הקרבה תוצאה של אימוץ;

"בן זוג", של אדם – מי שנשוי לאותו אדם וכן מי שרשום כבן זוגו של אותו אדם במרשם הזוגיות;

(5) הם אינם נשואים זה לזו ואינם רשומים במרשם האוכלוסין כנשואים זה לזו;

(6) אף אחד מהם אינו נשוי לאחר, אינו רשום במרשם האוכלוסין כנשוי לאחר ואינו רשום כבן זוגו של אחר במרשם הזוגיות או במרשם דומה המתנהל על פי דין במדינה אחרת;

(7) היה אחד מהם פסול דין או מי שמונה לו אפוטרופוס – בית המשפט אישר שהוא מסוגל לתת הסכמה מדעת לבוא בברית הזוגיות.

3. לבית המשפט סמכות ייחודית לדון בעניינים שבחוק זה, למעט קביעת היותו של אדם חסר דת לעניין חוק זה. סמכות ייחודית של בית המשפט

4. (א) השר ימנה אדם הכשיר להתמנות לשופט בבית המשפט, לרשם זוגיות, ורשאי הוא למנות כמה רשמי זוגיות אם מצא לנכון לעשות כן; מינה השר כמה רשמי זוגיות, ימנה אחד מהם לרשם זוגיות ראשי. רשם זוגיות

ד ב ר י ה ס ב ר

חופשית ובהבינו את משמעותה ותוצאותיה. כאשר אחד הצדדים הוא פסול דין או מי שמונה לו אפוטרופוס, קיים חשש כי הוא אינו מסוגל להבין את משמעותה של ברית הזוגיות ואת תוצאותיה. לפיכך, מוצע לדרוש במקרה זה, כתנאי מוקדם לרישום במרשם הזוגיות, את אישורו של בית המשפט כי אותו אדם מסוגל לתת הסכמה מדעת לבוא בברית הזוגיות.

סעיף 3 הסמכות להתיר את ברית הזוגיות ולדון בעניינים שבחוק המוצע נתונה על פי המוצע לבית המשפט לעניני משפחה, שהוא בית המשפט האזרחי הדין היום, בין השאר, בהתרת נישואין של בני זוג חסרי דת לפי חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים וסמכות בין-לאומית), התשכ"ט-1969. ואולם, מקום שבו התעוררה, ביוזמתו של אדם שהגיש התנגדות, ביוזמתו של ראש בית דין דתי או בכל מקרה אחר, השאלה אם פלוני הוא חסר דת – תהיה הסמכות להכריע בשאלה זו נתונה לבית הדין הדתי הנוגע בדבר.

סעיף 4 הסעיף המוצע קובע הוראות בקשר למינויו של רשם הזוגיות וסמכויותיו. על פי המוצע, יכול להתמנות לרשם הזוגיות אדם הכשיר להתמנות לשופט בבית משפט לענייני משפחה (להלן – בית המשפט לענייני משפחה או בית המשפט). כשירות זו נדרשת, בין השאר, בשל כך שהרישום במרשם הוא קונסטטוטיובי ויוצר מעמד חדש בדיון לבאים בברית הזוגיות, וכן לאור סמכויות וחובות הרשם לפי החוק המוצע, שהם בין השאר, בדיקת התקיימותם של התנאים הנדרשים לרישום במרשם, הכרעה בהתנגדות שהגיש אדם מהציבור לפי סעיף 7 המוצע, ואימות הסכם ממון לפי סעיף 13 המוצע, שדינו כדיון פסק דין של בית המשפט. לצורך כך מקנה הסעיף המוצע לרשם גם סמכויות חקירה לפי חוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968.

כמפורט בהגדרה המוצעת למונח "קרוב משפחה". דרישה זו מקובלת הן בדיונים הדתיים והן בחוקי נישואין ורישום זוגיות מחוץ לישראל.

נוכח העובדה שהבאים בברית הזוגיות מקיימים חיי משפחה ומשק בית משותף ובהתאם לעיקרון שלפיו חלים, ככלל, על הבאים בברית הזוגיות, הדיונים החלים על בני זוג נשואים (ראו סעיף 13 המוצע), כוללות ההגדרות המוצעות של "קרוב משפחה" ו"בן זוג" מגבלות של קרבת משפחה בדומה למגבלות החלות לעניין נישואין, וכן מגבלות הנובעות מתקנת הציבור. כך למשל, לא יוכל אדם לבוא בברית הזוגיות עם בן זוגו של אחיו או אחותו, או עם בן זוגו או מי שהיה בן זוגו של הורה או צאצאו.

לפסקאות (5) ו-(6)

החוק המוצע מבקש לבצע הפרדה בין מוסד הנישואין לבין מוסד ברית הזוגיות ולמנוע מצב שבו יחולו על בני זוג שתי מערכות דינים שונות. על כן הוא קובע כי מי שהם נשואים זה לזו לא יוכלו לבוא בברית הזוגיות. מדובר בעיקר בבני זוג שנישאו בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל.

נוסף על כך מבקש החוק המוצע למנוע מצב של נישואין או עריכת ברית זוגיות עם יותר מבן זוג אחד, ולפיכך קובע כי מי שהוא נשוי לאחר, רשום כנשוי לאחר במרשם האוכלוסין או רשום כבן זוגו של אחר במרשם הזוגיות או במרשם דומה המתנהל על פי דין במדינה אחרת, לא יוכל לבוא בברית הזוגיות לפי החוק המוצע.

לפסקה (7)

בקשה להירשם במרשם הזוגיות כמו גם הסכם לבוא בברית הזוגיות מחייבים הסכמה מדעת. לעניין זה קובע סעיף 8(ג) המוצע כי על רשם הזוגיות להשתכנע בכך שכל אחד מבני הזוג מסכים לבוא בברית הזוגיות בהסכמה

(ב) רשם הזוגיות ינהל את מרשם הזוגיות; מינה השר כמה רשמי זוגיות, יפקח רשם הזוגיות הראשי על פעולתם של רשמי הזוגיות ויהיה אחראי על ניהולו התקין של המרשם.

(ג) לצורך מילוי תפקידו יהיו לרשם הזוגיות סמכויות חקירה לפי סעיפים 9 עד 11 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968¹⁰.

5. (א) בני זוג מבקשים לערוך ברית זוגיות בפני רשם הזוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות, יגישו לרשם הזוגיות בקשה לכך (להלן – הבקשה לרישום); בקשה כאמור תוגש בטופס שקבע השר, בצירוף תצהיר של בני הזוג כי מתקיימים בהם התנאים שבסעיף 2 ובצירוף מסמכים אחרים שקבע השר.

בקשה לעריכת ברית זוגיות ולרישום במרשם הזוגיות

(ב) הוגשה בקשה לרישום לפי הוראות סעיף קטן (א) ומצא רשם הזוגיות כי מתקיימים בבני הזוג התנאים שבסעיף 2, לאחר שבדק את פרטי הרישום של בני הזוג במרשם האוכלוסין, לרבות פרטי הרישום לעניין הדת והמצב האישי, יפרסם הודעה לציבור על הגשת הבקשה לרישום ויעביר העתק מן הבקשה לכל ראש בית דין דתי או למי שראש בית הדין הדתי הסמיך לכך לפי הוראות סעיף 6(ה); מצא רשם הזוגיות כי לא מתקיים אחד מהתנאים שבסעיף 2, ידחה את הבקשה לרישום וימסור הודעה על כך לבני הזוג.

(ג) ראש בית דין דתי רשאי להודיע לרשם הזוגיות, בהודעה כללית, כי אין צורך להעביר אליו את העתקי הבקשות לרישום, לפי הוראות סעיף קטן (ב), לשם רישום במרשם הזוגיות.

(ד) השר יקבע הוראות לעניין אופן פרסום ההודעה על הגשת בקשה לרישום לפי סעיף קטן (ב) והפרטים שייכללו בה.

ד ב ר י ה ס ב ר

סעיף 5 לסעיף קטן (א)

את רישום הדת שלהם ואת קרבת המשפחה האפשרית ביניהם. לעניין רישום הדת, עליו לבדוק אם מי מהמבקשים רשום במרשם האוכלוסין כבן אחת העדות הדתיות המקיימות בישראל בית דין דתי. אם מצא הרשם כי בן הזוג רשום כבן אחת העדות הדתיות כאמור, יהיה על הרשם לדחות את בקשתו לאלתר. ואולם נוכח העובדה שהגדרת חסר דת בחוק המוצע היא הגדרה מהותית ואינה נסמכת על הרישום במרשם האוכלוסין בלבד, ייתכן מצב שבו בן הזוג יהיה רשום במרשם האוכלוסין כחסר דת אך ייחשב כבן אחת העדות הדתיות (בין עקב טעות ובין מכיוון שפעל על פי חוק מרשם האוכלוסין, התשכ"ה-1965 (להלן – חוק מרשם האוכלוסין), כדי להירשם כחסר דת או לשנות את רישומו לחסר דת). על כן בכל מקרה שבו מצא הרשם, על סמך העיון במרשם האוכלוסין, כי מתקיימים התנאים שבסעיף 2, ובכלל זה כי בני הזוג רשומים כחסרי דת במרשם האמור, יעביר את הבקשה לכל ראשי בתי הדין הדתיים לצורך בדיקה מהותית לגבי היותם של בני הזוג חסרי דת והגשת התנגדות בידיהם, לפי סעיף 6 המוצע, במקרה שבו מתעורר ספק לעניין זה. עוד קובע הסעיף המוצע כי הרשם יפרסם הודעה בציבור על הגשת הבקשה לרישום, לצורך הגשת התנגדויות בידי הציבור, לפי סעיף 7 המוצע. בהודעה כאמור ייכללו פרטי בני הזוג כפי שיקבע השר בתקנות. לעניין זה יצוין, כי גם בנישואין בין בני זוג יהודים מפורסמת הודעה בציבור על הגשת בקשה להינשא.

הסעיף המוצע קובע את דרכי הגשת הבקשה לבוא בברית הזוגיות בפני רשם הזוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות, ואופן והטיפול בבקשה בידי הרשם. תפיסת היסוד של החוק המוצע היא, כי מקור תוקפן של הזכויות והחובות ההדדיות של בני הזוג היא הסכמתם לבוא בברית הזוגיות, וכי הרישום במרשם הזוגיות מקנה תוקף רשמי וקונסטיטוטיובי להסכם ברית הזוגיות. בהתאם לכך קובע הסעיף כי שני בני הזוג המבקשים להירשם במרשם הזוגיות יגישו לרשם הזוגיות בקשה כי הם מבקשים לערוך בפניו את ההסכם ביניהם, המהווה את ברית הזוגיות כהגדרתו בסעיף 1 המוצע, ולהירשם במרשם הזוגיות. לצורך כך, על בני הזוג להגיש את בקשתם בטופס שיקבע שר המשפטים (להלן – השר) ובצירוף תצהיר שבו הם מצהירים כי מתקיימים בהם התנאים המקדמיים הנדרשים לפי סעיף 2 אשר מקנים להם את הזכאות לערוך ברית זוגיות ולהירשם במרשם הזוגיות. השר יהיה רשאי לקבוע מסמכים נוספים שיצורפו לבקשה.

לסעיפים קטנים (ב) ו-(ד)

על הרשם המקבל את הבקשה לרישום לבדוק במרשם האוכלוסין כי אכן מתקיימים בבני הזוג התנאים שבסעיף 2. בהתאם לכך, עליו לבדוק במרשם האוכלוסין את גיל המבקשים, את מצבם האישי, את מעמדם כתושבי ישראל,

¹⁰ ס"ח התשכ"ט, עמ' 28; התשס"ה, עמ' 110.

(א) סבר ראש בית דין דתי כי אחד מבני הזוג שהגיש בקשה לרישום הוא בן העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין הדתי, או התעורר אצלו ספק ביחס להשתייכותו של אחד מבני הזוג לעדה הדתית האמורה, יעביר את העניין להכרעתו של בית הדין הדתי ויודיע על כך לרשם הזוגיות בתוך 60 ימים מיום קבלת העתק הבקשה; הודיע ראש בית דין דתי כאמור, ישהה רשם הזוגיות את החלטתו בבקשה לרישום עד להחלטת בית הדין הדתי בעניין לפי הוראות סעיף זה.

(ב) בית דין דתי שבקשה הועברה להכרעתו לפי הוראות סעיף קטן (א) רשאי להחליט על אחד מאלה, לאחר שנתן לבן הזוג שעניינו נדון לפניו הזדמנות לטעון את טענותיו:
(1) העדר התנגדות לרישום במרשם הזוגיות;

(2) התנגדות לרישום במרשם הזוגיות בשל כך שבן הזוג הוא בן העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין הדתי או בשל קיומו של ספק ביחס להשתייכותו של בן הזוג לעדה הדתית האמורה.

(ג) ראש בית הדין הדתי יודיע לרשם הזוגיות על החלטת בית הדין הדתי כאמור בסעיף קטן (ב), מיד עם קבלתה; לא הודיע כאמור בתוך שלושה חודשים מהיום שבו התקבל העתק הבקשה לרישום לפי הוראות סעיף 5, יראו את בית הדין כאילו קיבל החלטה על העדר התנגדות כאמור בסעיף קטן (ב)(1).

ד ב ר י ה ס ב ר

הדין של העדות הדתיות בישראל, כפי שהוא מוגדר בסעיף 1 המוצע, להתנגד לרישום במרשם הזוגיות בשל כך שאחד מבני הזוג הוא בן העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין הדתי או בשל קיומו של ספק בנוגע להשתייכותו של בן הזוג לעדה דתית כאמור.

בהתאם לכך, קובע סעיף 6 המוצע, כי לאחר שראש בית הדין הדתי קיבל העתק מן הבקשה לרישום בהתאם לאמור בסעיף 5(ב) המוצע, ואם סבר כי אחד מבני הזוג שהגיש בקשה לרישום הוא בן העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין הדתי, או התעורר אצלו ספק ביחס להשתייכותו של אחד מבני הזוג לעדה הדתית האמורה, עליו להעביר את העניין להכרעתו של בית הדין הדתי ולהודיע על כך לרשם הזוגיות בתוך 60 ימים מיום קבלת העתק הבקשה; אם לא הודיע ראש בית הדין בתוך 60 ימים לרשם על העברת העניין להכרעת בית הדין הדתי כאמור, ימשיך הרשם בהליכי רישום הזוגיות לפי סעיף 8 המוצע, ואם הודיע ראש בית דין דתי כאמור, ישהה רשם הזוגיות את החלטתו בבקשה לרישום עד להחלטת בית הדין הדתי בעניין.

מטרת ההעברה לבית הדין הדתי, היא לצורך קבלת הכרעה שיפוטית ביחס להשתייכותו של מי מהמבקשים לעדה הדתית שענייני הנישואין שלה נמצאים בסמכות השיפוט של בית הדין, ובכך למנוע מצב שבו יירשם בן זוג במרשם הזוגיות כאשר הוא אינו חסר דת, וכאשר למעשה חלים לגביו דיני הנישואין והגירושין שבדין הדתי. על בית הדין שבקשה לרישום הועברה להכרעתו, להחליט, לאחר שנתן לבן הזוג שעניינו נדון לפניו, הזדמנות לטעון את טענותיו, אם בן הזוג הוא בן העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין הדתי או שקיים ספק ביחס להשתייכותו לעדה דתית כאמור, ובהתאם לכך להחליט על התנגדותו לרישום במרשם הזוגיות או על העדר התנגדותו לרישום כאמור.

במקרה שבו מצא רשם הזוגיות, לאחר הבדיקה במרשם האוכלוסין, כי לא מתקיים אחד מהתנאים שבסעיף 2 ידחה את הבקשה לרישום וימסור על כך הודעה לבני הזוג.

לסעיף קטן (ג)

כאמור בחלק הכללי לדברי ההסבר, מוסד ברית הזוגיות המוצע מתקיים לצד מוסד הנישואין לפי הדין האישי ואינו בא לפגוע במכלול הדינים הנוגעים לנישואין ולגירושין של בני זוג בני אחת מן העדות הדתיות, ואינו בא לגרוע מסמכויות השיפוט הייחודיות של בתי הדין הדתיים לדון בענייני נישואין וגירושין.

בהתאם לכך, העברת העתקים מהבקשות לראשי בתי הדין הדתיים, נועדה לתת להם הזדמנות להודיע על התנגדותם לרישום מהטעם שבן זוג המבקש להירשם במרשם הזוגיות משתייך לעדה הדתית שענייני הנישואין שלה נמצאים בסמכותו של בית הדין, ולמנוע פגיעה בסמכויותיהם. ואולם מקום שבו הדיינים הדתיים של עדה דתית אינם רואים ברישום זוגיות משום פגיעה בדין הדתי שלהם ובסמכויותיו של בית הדין הדתי שענייני הנישואין של אותה עדה דתית נמצאים בשיפוטו, רשאי ראש אותו בית דין דתי להודיע לרשם הזוגיות, בהודעה כללית, כי אין צורך להעביר אליו העתק מהבקשות לרישום, לפי הוראות סעיף קטן (ב) המוצע. במקרה כזה, מיום משלוח ההודעה הכללית ואילך, לא ישלח הרשם את העתקי הבקשות לראש אותו בית דין דתי ויראו את ראש אותו בית דין דתי כמי שאין לו התנגדות לבקשה לרישום.

סעיף 6 לסעיפים קטנים (א) עד (ג)

כדי לוודא כי המבקשים לבוא בברית הזוגיות הם חסרי דת, ונוסף על הבדיקה של רשם הזוגיות במרשם האוכלוסין, מקנה הצעת החוק הזדמנות לכל אחד מבתי

(ד) קיבל רשם הזוגיות הודעה על החלטת בית דין דתי כאמור בסעיף קטן (ב)(1), ימשיך בהליכי הרישום במרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף 8; קיבל רשם הזוגיות הודעה על החלטת בית דין דתי כאמור בסעיף קטן (ב)(2), ידחה את הבקשה לרישום ויודיע על כך לבני הזוג.

(ה) ראש בית דין דתי רשאי להסמיך דיין מבית הדין הדתי שהוא עומד בראשו או רושם נישואין של העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של בית הדין האמור, לשם ביצוע סמכויותיו לפי סעיף זה; הסמיך ראש בית דין דתי דיין או רושם נישואין כאמור יודיע על כך לרשם הזוגיות.

(א) כל אדם רשאי להגיש לרשם הזוגיות, בתוך 30 ימים מהיום שבו פורסמה הודעה לציבור לפי סעיף 5(ב), התנגדות לבקשה לרישום בשל כך שלא התקיים תנאי מהתנאים האמורים בסעיף 2; הוגשה לרשם הזוגיות התנגדות כאמור, ימציא הרשם העתק ממנה לבני הזוג, ורשאים בני הזוג להשיב להתנגדות, בתוך תקופה שקבע הש.

(ב) הוגשה התנגדות לפי הוראות סעיף קטן (א), יבחן רשם הזוגיות את ההתנגדות ויחליט אם לדחות את ההתנגדות או לקבלה; החליט הרשם לדחות את ההתנגדות ימשיך בהליכי הרישום במרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף 8; קיבל רשם הזוגיות את ההתנגדות ידחה את הבקשה לרישום ויודיע על כך לבני הזוג.

7. התנגדות הציבור לרישום במרשם הזוגיות

ד ב ר י ה ס ב ר

האפשרות לערער על ההחלטה לערכאת הערעור של בית הדין הדתי ולפנות בעתירה לבג"ץ על הכרעת ערכאת הערעור, לפי העילות הקבועות בדין.

לסעיף קטן (ה)

כדי להקל בעומס העבודה שעלול להיות מוטל על ראשי בתי הדין הדתיים בשל ההסדר המוצע, מוצע לאפשר לכל ראש בית דין דתי להסמיך דיין מבית הדין שהוא עומד בראשו או רושם נישואין של העדה הדתית שענייני הנישואין שלה בסמכות השיפוט של אותו בית דין, לשם ביצוע סמכויותיו לפי סעיף 6 המוצע.

על ראש בית דין דתי להודיע על הסמכת דיין או רושם נישואין כאמור לרשם הזוגיות.

סעיף 7 כאמור בסעיף 5(ב) המוצע, על רשם הזוגיות, אם מצא כי מתקיימים בבני הזוג התנאים שבסעיף 2, לפרסם הודעה לציבור על הגשת הבקשה. בתוך 30 ימים מהיום שבה פורסמה הודעה כאמור, רשאי כל אדם להגיש לרשם הזוגיות התנגדות לבקשה לרישום. העילות להתנגדות מוגבלות לטענות בדבר אי-התקיימות תנאי מהתנאים שבסעיף 2 המוצע.

החוק המוצע קובע את ההליך לבירור ההתנגדות ולמתן החלטה בה בידי רשם הזוגיות כדלקמן: על הרשם להמציא לבני הזוג העתק מכל התנגדות שהוגשה, ולתת להם הזדמנות להשיב להתנגדות, בתוך תקופה שיקבע השר. לאחר חלוף התקופה, יבחן רשם הזוגיות את ההתנגדות ויחליט אם לדחות את ההתנגדות או לקבלה. הרשם יחליט על קבלת התנגדות אם שוכנע כי תנאי מהתנאים שבסעיף 2 לחוק לא התקיים וידחה את ההתנגדות אם שוכנע כי התקיים בבני הזוג התנאי שלגביו הוגשה ההתנגדות.

על פי המוצע, ראש בית הדין הדתי יודיע לרשם הזוגיות על החלטת בית הדין הדתי כאמור בסעיף קטן (ב) המוצע, מיד עם קבלתה. לראש בית הדין הדתי ולבית הדין הדתי נקבעת תקופה של שלושה חודשים להודיע לרשם הזוגיות על הכרעתו הסופית של בית הדין, הנמנית מהיום שבו התקבל העתק הבקשה לרישום לפי הוראות סעיף 5 המוצע. בתקופה זו משהה רשם הזוגיות את החלטתו בבקשה לרישום, בהתאם לאמור בסעיף קטן (א) המוצע, ולפיכך קובע סעיף קטן (ג) המוצע, כי אם לא הודיע ראש בית הדין הדתי לרשם הזוגיות על החלטת בית הדין בתוך שלושת חודשים האמורים, יראו את בית הדין כאילו קיבל החלטה על העדר התנגדות כאמור בסעיף קטן (ב)(1) המוצע.

לסעיף קטן (ד)

על פי סעיף קטן (ד) המוצע, במקרה שבו קיבל רשם הזוגיות הודעה ולפיה החליט בית דין דתי שלא להתנגד לרישום, עליו להמשיך בהליכי הרישום במרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף 8 המוצע.

לבית הדין הדתי נתונה כאמור סמכות שיפוט ייחודית לקביעת השתייכותו של בן זוג המגיש בקשה לרישום, לעדה הדתית שענייני הנישואין שלה מצויים בסמכותו, ולפיכך, אם קיבל רשם הזוגיות הודעה על החלטת בית דין דתי להתנגד לרישום, עליו לדחות את הבקשה לרישום ולהודיע על כך לבני הזוג.

החלטת הרשם לדחות בקשה לרישום בברית הזוגיות, בעקבות החלטת בית דין דתי המתנגד לרישום, אינה נתונה לערעור בפני בית המשפט לענייני משפחה (ראו סעיף 12 המוצע). עם זאת, החלטתו של בית הדין הדתי להתנגד לרישום מהווה פסק דין לכל דבר ועניין, ולפיכך חלים עליה אותם דינים החלים על פסק דין של בית דין דתי, לרבות

(ג) על אף הוראות סעיף קטן (ב), הוגשה התנגדות לבקשה לרישום לפי הוראות סעיף קטן (א) שבה נטען כי אחד מבני הזוג הוא יהודי, מוסלמי, דרוזי או בן עדה נוצרית, יעביר רשם הזוגיות העתק מההתנגדות לראש בית הדין הדתי הנוגע בדבר או למי שראש בית הדין הדתי הסמיך לכך לפי הוראות סעיף 6(ה); הועבר העתק מההתנגדות כאמור, יחולו לענין זה הוראות סעיף 6, בשינויים המחויבים ובשינוי זה: מניין של התקופות המנויות בסעיפים קטנים (א) ו-(ג) של הסעיף האמור יחל במועד שבו התקבל העתק ההתנגדות.

עריכת ברית
הזוגיות ורישום
במרשם הזוגיות

8. (א) לא הוגשה או נדחתה התנגדות לפי סעיפים 6 ו-7, יזמין רשם הזוגיות את בני הזוג להתייצב לפניו לבוא בברית הזוגיות.

(ב) התייצבו בני הזוג לפני רשם הזוגיות, יסביר להם את משמעות ברית הזוגיות; בני הזוג יצהירו לפני רשם הזוגיות כי מתקיימים בהם התנאים האמורים בסעיף 2, וכי הם מסכימים לבוא בברית הזוגיות.

(ג) נוכח רשם הזוגיות כי מתקיימים התנאים שבסעיף 2 וכי כל אחד מבני הזוג מסכים לבוא בברית הזוגיות בהסכמה חופשית ובהבינו את משמעותה ותוצאותיה, יחתמו בפניו בני הזוג על ברית הזוגיות ורשם הזוגיות יאמת את ההסכם בחתימתו.

(ד) רשם הזוגיות ירשום במרשם הזוגיות את פרטי בני הזוג כפי שקבע השר; העתק מן הרישום יישלח לבני הזוג ולפקיד הרישום לפי סעיף 15 לחוק מרשם האוכלוסין.

עיון במרשם
וקבלת ידיעות
מהמרשם

9. (א) המרשם לא יהיה פתוח לעיון אלא למפורטים להלן ולצורך מילוי תפקידם:

ד ב ר י ה ס ב ר

מהציבור, או שהרשם דחה אותה בהתאם לאמור בסעיף 7 המוצע, עליו להזמין את בני הזוג להתייצב לפניו כדי לבוא בברית הזוגיות.

על רשם הזוגיות להסביר לבני הזוג את משמעות ברית הזוגיות ולוודא כי כל אחד מבני הזוג מסכים לבוא בברית הזוגיות בהסכמה חופשית ובהבינו את משמעותה ותוצאותיה. על בני הזוג להצהיר בפני רשם הזוגיות כי מתקיימים בהם התנאים האמורים בסעיף 2 וכי הם מסכימים לבוא בברית הזוגיות ולחתום בפניו על ההסכם ברית הזוגיות. רשם הזוגיות יאמת את ההסכם בחתימתו וירשום במרשם הזוגיות את פרטי בני הזוג כפי שיקבע השר.

העתק מן הרישום יישלח לבני הזוג ולפקיד הרישום לפי הוראות סעיף 15 לחוק מרשם האוכלוסין, כנוסחן בסעיף 16 המוצע, כדי שישנה את הרישום במרשם האוכלוסין, בהתאם לאמור בסעיף 2 לחוק מרשם האוכלוסין כנוסחו בסעיף 16 המוצע.

סעיף 9 הסעיף המוצע קובע הוראות בדבר העיון במרשם הזוגיות. מצבו האישי של אדם הוא מן הפרטים השייכים לפרטיותו של אדם. לפיכך נקבעו הוראות בדיון הקובעות מי ראשי לקבל מידע זה. כך, קובע סעיף 6 לפקודת הנישואין והגירושים (רישום) כי "כל אדם יכול לקבל העתק מרישום הנישואין או הגירושים שלו...". כמו כן, נקבעו בפרק ה' לחוק מרשם האוכלוסין הוראות הקובעות מי ראשי לקבל ידיעות ממרשם האוכלוסין, לרבות ידיעות על פרט המצב האישי של אדם הרושם בו, ומי ראשי לעיון במרשם.

אם החליט הרשם לדחות את ההתנגדות הוא ימשיך בהליכי הרישום במרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף 8 המוצע ואם קיבל רשם הזוגיות את ההתנגדות יידחה את הבקשה לרישום ויודיע על כך לבני הזוג.

כאשר הוגשה התנגדות לבקשה לרישום לפי סעיף קטן (א) שבה נטען כי אחד מבני הזוג הוא יהודי, מוסלמי, דרוזי או בן עדה נוצרית, הרשם אינו מוסמך להחליט אם לדחות את ההתנגדות או לקבלה, אלא עליו להעביר העתק מההתנגדות לראש בית הדין הדתי הנוגע בדבר, כלומר לאותו בית דין אשר נטען כי המבקש הוא בן העדה הדתית שלבית הדין הדתי ישנה סמכות שיפוט בענייני הנישואין שלה. מטרת העברת ההתנגדות, בדומה להעברת הבקשה המקורית, היא לתת לאותו בית דין דתי את הסמכות לקבוע אם המבקש הוא אכן בן העדה הדתית של בית הדין או שמדובר בחסר דת.

החוק המוצע קובע כי הליך הטיפול של ראש בית הדין הדתי ושל בית הדין הדתי בהעתיקי התנגדויות יהיה זהה להליך הטיפול בהעתיקיהן של בקשות לרישום זוגיות, בהתאם לאמור בסעיף 6 המוצע, בשינויים הקבועים בסעיף המוצע.

סעיף 8 הסעיף המוצע עוסק בהליך עריכת ברית הזוגיות בפני רשם הזוגיות והרישום במרשם הזוגיות, מקום שהתקיימו כל התנאים לכך.

במקרים שבהם מוצא הרשם כי התקיימו התנאים שבסעיף 2 המוצע, ולא הוגשה התנגדות של בית דין דתי כאמור בסעיף 6 המוצע, וכמו כן לא הוגשה התנגדות

- (1) שר הפנים או מי שהשר הסמיכו לכך;
- (2) מי שבית משפט או בית דין דתי הסמיכו לכך לעניין מסוים העומד ותלוי לפניהם;
- (3) רושם נישואין או מי שהרושם הסמיכו לכך;
- (4) בעל תפקיד אחר שקבע השר.
- (ב) כל אדם רשאי לקבל ידיעה בנוגע לרישום לגביו במרשם הזוגיות וכן העתק או תמצית מן הרישום.
10. (א) בני זוג שהסכימו להתיר את ברית הזוגיות ביניהם רשאים להגיש לרשם הזוגיות בקשה למחקם ממרשם הזוגיות, בטופס ובצירוף מסמכים שקבע השר; יהיה אחד מבני זוג פסול דין או מי שמונה לו אפוטרופוס, תוגש הבקשה לבית משפט לפי הוראות סעיף 11(א).
- (ב) הוגשה בקשה לפי הוראות סעיף קטן (א), יתייצבו בני הזוג לפני הרשם ויצהירו בפניו כי הם מסכימים להתיר את ברית הזוגיות.
- (ג) נוכח רשם הזוגיות כי כל אחד מבני הזוג נתן את הצהרתו בהסכמה חופשית ובהבינו את משמעותה ותוצאותיה, יחתמו לפניו בני הזוג על הצהרתם והוא יאשר את הצהרתם בחתימתו וימחק את רישומם ממרשם הזוגיות.
- (ד) בלי לגרוע מהוראות סעיפים קטנים (א) עד (ג), ימחק רשם הזוגיות בני זוג ממרשם הזוגיות גם בהתקיים אחד מאלה:
- (1) אחד מבני הזוג נפטר;
- (2) בית משפט נתן פסק דין חלוט המתיר את ברית הזוגיות לפי הוראות סעיף 11; לעניין זה יראו את המועד שבו פסק הדין הפך לחלוט, כמועד המחיקה;

מחיקה ממרשם הזוגיות בידי הרשם

ד ב ר י ה ס ב ר

ההתרה נעשית בהסכמת בני הזוג ולפי בקשתם. התרת ברית הזוגיות, יכולה להיעשות בהסכמת בני הזוג, מכיוון שברית הזוגיות מבוססת על הסכמתם להתקשר בברית כאמור. לכן כאשר אין הם מעוניינים להמשיך בהתקשרות הם יכולים להתירה.

המרכיבים שנקבעו בחוק המוצע לעניין התקשרות בברית הזוגיות מתקיימים גם בעת התרתה על ידי בני הזוג – הסכמתם להתרת ברית הזוגיות ומתן תוקף קונסטיטוטיובי לכך על ידי מחיקתם ממרשם הזוגיות על ידי הרשם.

לסעיף קטן (ד)

סעיף קטן (ד) המוצע קובע מקרים נוספים שבהם ימחק הרשם בני זוג ממרשם הזוגיות – בשל פטירת בן זוג וכאשר בית משפט נתן פסק דין חלוט המתיר את ברית הזוגיות, לפי סעיף 11 המוצע. במקרה האחרון מוצע להדגיש כי מועד המחיקה יחול למפרע מהמועד שבו פסק הדין הפך חלוט. כמו כן קובע הסעיף הקטן האמור כי במקרה שבו בני הזוג נישאו זה לזו ימחק אותם הרשם ממרשם הזוגיות, שכן אם ירצו להיפרד יהיה עליהם להתגרש על פי הדין האישי.

נפקות המחיקה מהמרשם קבועה בסעיף 13 המוצע, ולפיו דין בני זוג שרישומם במרשם הזוגיות נמחק כדין בני זוג שנישואיהם הותרו, ודין אדם שבו נפטר בעת שהיה רשום כבן זוג במרשם הזוגיות, כדין אלמן.

בדומה להוראות החיקוקים האמורים, מוצע לקבוע כי מרשם הזוגיות לא יהיה פתוח לעיון אלא למפורטים להלן ולצורך מילוי תפקידם:

- (1) שר הפנים או מי שהשר הסמיכו לכך;
- (2) מי שבית משפט או בית דין דתי הסמיכו לכך לעניין מסוים העומד ותלוי לפניהם;
- (3) רושם נישואין או מי שהרושם הסמיכו לכך;
- (4) בעל תפקיד אחר שקבע השר.

עוד מוצע לקבוע כי כל אדם יהיה רשאי לקבל ידיעה בנוגע לרישום לגביו במרשם הזוגיות וכן העתק או תמצית מהרישום.

יודגש כי הוראה זו המתייחסת לקבלת מידע ממרשם הזוגיות, באה נוסף על ההוראות שבפרק ה' לחוק מרשם האוכלוסין, הקובעות, כאמור לעיל, מי רשאי לקבל ידיעות על פרטי רישום של אדם במרשם האוכלוסין, הוראות פרק ה' לחוק מרשם האוכלוסין יחולו כמובן גם על רישומו של אדם בפרט המצב האישי במרשם האוכלוסין כ"בן זוג בברית הזוגיות" או כ"פנוי", בהתאם להוראות סעיף 2(א1) לחוק האמור. כנוסחו בסעיף 16 המוצע.

סעיף 10 לסעיפים קטנים (א) עד (ג)

הסעיפים הקטנים המוצעים קובעים את דרך התרתה של ברית הזוגיות בפני רשם הזוגיות, כאשר

(3) התקבלה הודעה לפי סעיף 4 לפקודת הנישואין והגירושין (רישום), ולפי בני הזוג נישאו זה לזו.

(ג) מחק רשם הזוגיות את בני הזוג ממרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף זה, ישלח אישור על המחיקה לבני הזוג ולפקיד הרישום לפי סעיף 15 לחוק מרשם האוכלוסין.

11. (א) לא הושגה הסכמה בין בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות, הנדרשת לצורך הגשת בקשה למחיקתם מהמרשם לפי הוראות סעיף 10(א), רשאי בן זוג המעוניין בהתרת ברית הזוגיות להגיש לבית המשפט בקשה ליישוב סכסוך.

(ב) הוגשה לבית משפט בקשה ליישוב סכסוך לפי הוראות סעיף קטן (א), ייתן בית המשפט פסק דין המתיר את ברית הזוגיות באחת מאלה:

(1) בני הזוג הגיעו להסכם בדבר הסדר הסכסוך, הכולל הסכמה להתיר את ברית הזוגיות;

(2) בני הזוג לא הגיעו להסדר כאמור בפסקה (1) בתוך שישה חודשים מיום שהוגשה הבקשה ליישוב סכסוך ואחד מבני הזוג הודיע לבית המשפט כי הוא מעוניין בהתרת ברית הזוגיות; ואולם רשאי בית המשפט לעכב את מתן פסק הדין עד שיתיימו ההליכים קשורים ליחסי הממון בין בני הזוג או ההליכים הקשורים לאפטרופסות ולהחזקת הילדים;

(3) חלפה שנה מיום הגשת הבקשה ליישוב סכסוך ולא ניתן היה לאתר את בן הזוג ולהמציא לו את הבקשה.

(ג) הסכימו בני זוג להתיר את ברית הזוגיות ביניהם והיה אחד מהם פסול דין או מי שמונה לו אפטרופוס, יגישו בקשה כאמור בסעיף 10(א) לבית המשפט, ויצהירו בפני בית המשפט כי הם מסכימים להתיר את ברית הזוגיות; בית המשפט ייתן פסק דין המתיר את ברית הזוגיות לאחר שנוכח כי פסול הדין או מי שמונה לו אפטרופוס מסוגל להבין בדבר וכי כל אחד מבני הזוג הסכים להתרת ברית הזוגיות בהסכמה חופשית ובהבינו את משמעותה ותוצאותיה.

ד ב ר י ה ס ב ר

במקרה האחרון רשאי בית המשפט לעכב את מתן פסק הדין כדי להבטיח את סיום ההליכים הנוגעים ליחסי ממון בין בני הזוג, לאפטרופסות ולהחזקת ילדים.

עילה נוספת להתרת ברית הזוגיות בידי בית המשפט היא כשעולה טענה כי ברית הזוגיות בטלה מעיקרה בשל כך שנעשתה למראית עין. עילה זו באה למנוע מצב שבו בני זוג יתקשרו ביניהם בברית הזוגיות רק כדי להשיג זכויות מסוימות שניתן להשיגן רק מכוח החוק המוצע (הקובע בסעיף 13 כי דין הרשומים במרשם הזוגיות כדין בני זוג נשואים), למשל זכויות הניתנות לבני זוג נשואים לפי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995.

בית המשפט רשאי להתיר את ברית הזוגיות גם כאשר הרישום במרשם הזוגיות נעשה על יסוד מידע כוזב או שגוי, או במקרה שבו אחד מבני הזוג התקשר עם בן זוג אחר במדינת חוץ.

בנוסף, מוצע להסמיך את בית המשפט להתיר את ברית הזוגיות כאשר אחד מבני הזוג פסול דין או מי שמונה לו אפטרופוס. במקרה שבו בני הזוג מסכימים שניהם להתרת ברית הזוגיות קובע סעיף 11(ג) המוצע כי הבקשה להתרה תוגש לבית המשפט (ולא לרשם כאמור בסעיף

סעיף 11 הסעיף המוצע מונה את העילות שבשלהן רשאי בית המשפט לתת פסק דין המתיר את ברית הזוגיות, זאת, כאשר בני הזוג אינם פועלים יחד להתיר את ברית הזוגיות.

במקרה שבו רק אחד מבני הזוג מבקש להתיר את ברית הזוגיות, עליו לפתוח בהליך ליישוב סכסוך בין בני זוג לפי תקנה 258 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984. הליך זה נועד להביא ליישוב הסכסוך בין בני זוג בדרכי שלום, באמצעות יחידת הסיוע הסמוכה לבית המשפט או בדרך של הפניה בהסכמת הצדדים לייעוץ או לגישור. על פי הסעיף המוצע, כאשר מתקיים הליך ליישוב סכסוך ייתן בית המשפט פסק דין המתיר את ברית הזוגיות אם בני הזוג הגיעו במסגרת ההליך ליישוב סכסוך להסכם להסדרת הסכסוך, הכולל גם הסכמה להתיר את ברית הזוגיות. עוד קובע הסעיף כי כאשר חלפה שנה מיום הגשת הבקשה ליישוב סכסוך ולא היה ניתן לאתר את בן הזוג השני ולהמציא לו את הבקשה או כאשר בני הזוג לא הגיעו להסדר סכסוך בתוך שישה חודשים מיום שהוגשה הבקשה, ייתן בית המשפט פסק דין המתיר את ברית הזוגיות, זאת בין השאר כדי למנוע מבן זוג המעוניין בכך להאריך את הליך יישוב הסכסוך במטרה לסכל את התרת ברית הזוגיות. עם זאת,

(ד) בלי לגרוע מהוראות סעיפים קטנים (א) עד (ג), רשאי בית המשפט לתת פסק דין המתיר את ברית הזוגיות גם בהתקיים אחד מאלה:

- (1) ברית הזוגיות נעשתה למראית עין;
- (2) הרישום במרשם הזוגיות נעשה על יסוד מידע כוזב או שגוי;
- (3) בית המשפט ניכח כי לא ניתן לקבל את הסכמת בן הזוג להתרת ברית הזוגיות מחמת ליקוי נפשי או שכלי שבשלו בן הזוג אינו מסוגל להבין את משמעות התרת ברית הזוגיות ותוצאותיה;
- (4) בן זוגו של המבקש נישא לאחר או נרשם כבן זוגו של אחר במרשם הזוגיות או במרשם דומה המתנהל על פי דין במדינה אחרת.

12. ערעור על החלטות הרשם **כל אחד מהמפורטים בפסקאות שלהלן רשאי לערער לבית המשפט על החלטת הרשם כמפורט באותן פסקאות:**

- (1) בן זוג שהגיש בקשה לרישום – על החלטת הרשם לדחות את בקשתו לפי סעיפים 5(ב) או 7(ב);
- (2) אדם שהגיש התנגדות לפי סעיף 7 – על החלטת הרשם לרשום את בני הזוג במרשם הזוגיות לפי סעיף 8;
- (3) בן זוג הרשום במרשם הזוגיות או שנמחק ממרשם הזוגיות – על החלטת הרשם שניתנה לגביו לפי סעיף 10.

13. **הדין החל על בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות** (א) בכפוף להוראות סעיף זה –

- (1) דין בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות לפי הוראות חוק זה, כדין בני זוג נשואים;
- (2) דין בני זוג שרישומם במרשם הזוגיות נמחק, כדין בני זוג שנישואיהם הותרו;

ד ב ר י ה ס ב ר

המוצע, יהיה דינם של בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות כדין בני זוג נשואים, לעניין כל דין. כך למשל הם יהיו זכאים לקבל גמלאות וקצבאות הניתנות לאדם מכוח היותו בן זוג נשוי, לפי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה–1995, או לפי חוק הבטחת הכנסה, התשמ"א–1980, ואף אחד מהם לא ייחשב "הורה יחיד" לעניין חוק משפחות חדי-הוריות, התשנ"ב–1992.

כמו כן הם ייחשבו בני משפחה לעניין חוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א–1981, ולעניין דיני המזונות לבן זוג, החלים לפי החוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), התשי"ט–1959, על בני זוג שאין להם דין אישי. גם ההוראות שבדין הפלילי הנוגעות לבני זוג נשואים יחולו על מי שנרשמו במרשם הזוגיות. כך למשל עבירת ריבוי נישואין שבחוק העונשין, התשל"ז–1977, תחול על אדם נשוי שבא בברית הזוגיות או על אדם הרשום במרשם הזוגיות שנישא לאחא.

בהתאמה לאמור לעיל, יחולו על מי שנמחק רישומו במרשם הזוגיות הוראות הדין החלות על אדם נשוי שהתגרש או שנישואיו הותרו בדרך אחרת, ויחולו על אדם שבן זוגו נפטר בעת שהיה רשום כבן זוגו במרשם הזוגיות הוראות הדין החלות על אלמן.

10(א) המוצע, ובית המשפט יתיר את הקשר ביניהם אם שוכנע כי פסול הדין או מי שמונה לו אפוטרופוס מסוגל להבין בדבר וכי שני בני הזוג הסכימו להתרת ברית הזוגיות בהסכמה חופשית ובהבנים את משמעותה ותוצאותיה. כאשר אחד מבני הזוג אינו מסוגל להבין את משמעות התרת ברית הזוגיות ותוצאותיה בשל ליקוי נפשי או שכלי, מאפשר סעיף 11(ד)3 המוצע, לבית משפט, לתת פסק דין המתיר את ברית הזוגיות בין בני הזוג.

12 סעיף הסעיף המוצע קובע כי הביקורת השיפוטית על פעולות הרשם היא של בית המשפט לענייני משפחה, במקרים המפורטים בסעיף זה.

13 והתוספת לחוק

הסעיף המוצע קובע מהי מערכת הדינים שתחול על בני זוג שבאו בברית הזוגיות.

לסעיף קטן (א)

נוכח המעמד הרשמי הניתן לרישום בברית הזוגיות בדומה לבני זוג נשואים, מחיל החוק המוצע על בני זוג שנרשמו במרשם הזוגיות את כל הזכויות והחובות החלים על פי דין על מי שנישאו, למעט זכויות וחובות כמפורט בהמשך. בהתאם לכך, ובכפוף לחריגים הקבועים בסעיף

(3) דין אדם שבן זוגו נפטר בעת שהיה רשום כבן זוגו במרשם הזוגיות, כדין אלמן.

(ב) הוראות חוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973¹¹ (בסעיף זה – חוק יחסי ממון), יחולו על בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות, בשינויים המחויבים ובשינוי זה: בלי לגרוע מהוראות סעיף 2 לחוק יחסי ממון, הסכם ממון בין בני זוג הבאים בברית הזוגיות יכול שיאומת גם בידי רשם הזוגיות בעת הרישום במרשם הזוגיות לפי הוראות סעיף 8 או בעת מחיקת הרישום כאמור בידי הרשם לפי הוראות סעיף 10(ג), וזאת לאחר שנוכח כי בני הזוג עשו את ההסכם בהסכמה חופשית וכי הם מבינים את משמעותו ותוצאותיו; אומת ההסכם ממון בידי רשם הזוגיות, דינו לכל דבר ועניין, פרט לערעור, כדין פסק דין של בית המשפט.

(ג) על אף הוראות סעיף קטן (א) –

(1) ההוראות לפי חוק האזרחות, התשי"ב-1952¹², חוק השבות, התשי"ז-1950¹³, וחוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952¹⁴, החלות על בני זוג נשואים, לא יחולו על בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות;

(2) הוראות החיקוקים המנויים בתוספת החלות על בני זוג נשואים, יחולו על בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות רק לאחר שחלפו 18 חודשים מיום שבני הזוג נרשמו במרשם הזוגיות; השר, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, רשאי, בצו, לשנות את התוספת.

(ד) הוראות סעיף זה לא יחולו לעניין זכויות וחובות על פי הדין האישי ולעניין רישום לפי חוק מרשם האוכלוסין.

ד ב ר י ה ס ב ר

עוד מוצע לקבוע כי נוסף על האמור בסעיף 2 לחוק יחסי ממון ולפיו ניתן לאשר או לאמת הסכם ממון בפני בית משפט או בית דין דתי, בפני נוטריון, ומקום שנערכים נישואין – גם בפני רושם נישואין, בני זוג הבאים בברית הזוגיות ויכלו לאמת את הסכם הממון ביניהם גם בפני רשם זוגיות, ובלבד שיעשו כן בעת הרישום במרשם הזוגיות או בעת מחיקת הרישום שלהם ממרשם הזוגיות. אימות הסכם ממון בידי רשם הזוגיות, דינו פרט לערעור, כדין פסק דין של בית משפט, בדומה להסכם שאושר בפסק דין להתרת נישואין שניתן בבית משפט או בבית דין, לפי סעיף 2(ד) לחוק יחסי ממון.

לסעיף קטן (ג) והתוספת

מכיוון שההתקשרות בברית הזוגיות והתרתה נעשים מכוח הסכמתם הרצונית של הצדדים בלבד ובהליך פשוט יחסית, קובע החוק המוצע הוראות שמטרתן למנוע מצב שבו בני זוג יתקשרו ביניהם רק כדי להשיג זכויות מסוימות שניתן להשיגן רק מכוח נישואין. לפיכך נקבע בסעיף קטן (ג), בפסקה (1), כי הקלות במתן מעמד בישראל הניתנת לבני זוג לפי חוק האזרחות, חוק הכניסה לישראל, וחוק השבות לא יינתנו לבני זוג שנרשמו במרשם האוכלוסין.

יודגש כי הוראות הדין החלות על מי שנישאו יחולו על מי שנרשמו במרשם הזוגיות בלי שתהיה לבני הזוג היכולת להתנות אחרת, אלא בעניינים שלפי הדין יכולים בני זוג שנישאו להסכים עליהם (למשל בענייני מזונות ביניהם).

לסעיף קטן (ב)

על פי הסעיף הקטן המוצע הוראות חוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973, יחולו אף הם על בני זוג הרשומים במרשם הזוגיות, ובהתאם לאמור בסעיף 3 לאותו חוק, אם בני הזוג לא ערכו הסכם ממון ביניהם, יראו אותם כמסכימים להסדר איוון המשאבים הקבוע בחוק. הוראות החוק האמור יחולו על בני זוג שבאו בברית הזוגיות, בשינויים המחויבים – כך למשל הזכות לאיוון בפקיעת הנישואין לפי סעיף 5 לאותו חוק תחול על בני הזוג ממועד מחיקתם ממרשם הזוגיות או משעת פטירתו של אדם שהיה רשום במרשם הזוגיות באותה שעה, ובמקום התנאי הקבוע בסעיף 5 לחוק האמור, להקדמת איוון המשאבים בין בני הזוג, הדורש כי תחלוף שנה מיום פתיחת ההליך להתרת נישואין, יידרש כי תחלוף שנה מיום פתיחת ההליך להתרת ברית הזוגיות בבית המשפט לענייני משפחה.

¹¹ ס"ח התשל"ג, עמ' 267; התשס"ט, עמ' 18.

¹² ס"ח התשי"ב, עמ' 146.

¹³ ס"ח התשי"ז, עמ' 159.

¹⁴ ס"ח התשי"ב, עמ' 354.

- שמירת דינים 14. אין באמור בחוק זה כדי לפגוע בדיני נישואין וגירושין ובסמכות השיפוט של בתי הדין הדתיים לפי כל דין.
- תקנות 15. (א) שר המשפטים ממונה על ביצוע הוראות חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות לביצועו, ובכלל זה בעניינים אלה:
- (1) ההליכים בפני רשם הזוגיות;
 - (2) סדרי הדין בפני בית המשפט;
 - (3) אגרות בעד הגשת בקשה לרישום במרשם הזוגיות או בקשה למחיקת רישום כאמור.
- (ב) תקנות לפי סעיף קטן (א)(3) יותקנו באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת.
- תיקון חוק מרשם האוכלוסין 16. בחוק מרשם האוכלוסין, התשכ"ה-1965 –
- (1) בסעיף 2, אחרי סעיף קטן (א) יבוא:
 "(א1) על אף הוראות סעיף קטן (א) –
- (1) תושב הרשום במרשם הזוגיות כהגדרתו בחוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009 (בסעיף קטן זה – מרשם הזוגיות), יירשם בפרט הרישום האמור בסעיף קטן (א)(7) הנוגע למצבו האישי (בסעיף קטן זה – פרט המצב האישי), כבן זוג בברית הזוגיות;
 - (2) תושב שנמחק רישומו ממרשם הזוגיות, יירשם בפרט המצב האישי כפנוי;
 - (3) תושב שכן זוג נפטר בעת שהיה רשום כבן זוג במרשם הזוגיות, יירשם בפרט המצב האישי כאלמן";
- (2) בסעיף 15, אחרי פסקה (2) יבוא:
 "(א2) רישום בני זוג במרשם הזוגיות או מחיקתם מהמרשם האמור, לפי הוראות חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009";

ד ב ר י ה ס ב ר

בחוק מרשם האוכלוסין, לעניין רישום בני זוג שבאו בברית הזוגיות או שנמחקו ממרשם הזוגיות.

סעיף 2 לחוק מרשם האוכלוסין קובע מהם פרטי הרישום של תושב שיירשמו במרשם האוכלוסין. סעיף קטן (א)(7) של הסעיף האמור קובע כי יירשם פרט הנוגע למצבו האישי של התושב – רווק, נשוי, גרוש או אלמן.

על אף הכלל הקבוע בסעיף 13 המוצע ולפיו דין בני זוג שבאו בברית הזוגיות כדין בני זוג נשואים, מוצע לקבוע הוראות מיוחדות לעניין הפרטים הנוגעים למצבם האישי של בני הזוג, כפי שיירשמו במרשם האוכלוסין, כדי לשקף את סוג ההתקשרות ביניהם: בן זוג שנרשם במרשם הזוגיות יירשם במרשם האוכלוסין כ"בן זוג בברית הזוגיות", בן זוג שרישומו נמחק ממרשם הזוגיות יירשם כ"פנוי", ואילו תושב שכן זוג נפטר בעת שהיה רשום כבן זוג במרשם הזוגיות יירשם כ"אלמן" (כמו תושב לכן זוג שנפטר בעת שהיו נשואים).

עוד נקבע בפסקה (2) של סעיף קטן (ג) המוצע כי הוראות החיקוקים שבתוספת והזכויות מכוחן יחולו על בני זוג שבאו בברית הזוגיות רק לאחר שחלפו 18 חודשים מהמועד שבו נרשמו במרשם הזוגיות. הכוונה לדרישות שקובע הדין לצורך אימוץ ילד בישראל ולצורך פונדקאות. מוצע להסמיך את השר, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, לשנות בצו את התוספת המוצעת.

לסעיף קטן (ד)

לאור התקיימותו של מוסד ברית הזוגיות לצד מוסד הנישואין ובנפרד ממנו, קובע סעיף קטן (ד) המוצע כי חובות וזכויות על פי הדין האישי והנובעות מנישואין לא יחולו על בני זוג הבאים בברית הזוגיות. לעניין חוק מרשם האוכלוסין נקבעו הוראות מיוחדות בסעיף 16 המוצע.

סעיף 14 הסעיף המוצע בא להבטיח כי הוראות החוק המוצע לא יפגעו בדין האישי או בסמכויות בתי הדין הדתיים מכוח כל דין אחר.

סעיף 16 הסעיף המוצע קובע את ההסדרים הנדרשים

(3) בסעיף 31, אחרי פסקה (6) יבוא:

"(7) רשם הזוגיות כהגדרתו בחוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-

2009".

17. בפקודת הנישואין והגירושין (רישום), אחרי סעיף 4 יבוא:
- תיקון פקודת הנישואין והגירושין (רישום)
17. "משלוח הודעה למרשם הזוגיות" 4א. הממונה על המחוז ישלח לרשם הזוגיות כהגדרתו בחוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009, מדי חודש, הודעה על נישואין שנרשמו באותו מחוז במהלך החודש שקדם לו.
- תחילתו של חוק זה שישה חודשים מיום פרסומו.
- תחילה

תוספת

(סעיף 13(ג)(2))

- (1) חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981¹⁵;
- (2) חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996¹⁶.

ד ב ר י ה ס ב ר

להפעיל את סמכויותיו לפי החוק המוצע, ובין השאר את סמכויות המחיקה ממרשם הזוגיות לפי סעיף 10 המוצע.

סעיף 18 כדי להסדיר מבחינה מינהלית את הנדרש לצורך ביצועו של החוק המוצע, מוצע לקבוע כי תחילתו תהיה שישה חודשים לאחר פרסומו.

סעיף 17 פקודת הנישואין והגירושין (רישום) מסדירה את רישום הנישואין והגירושין בישראל. מוצע לקבוע בפקודה האמורה הוראה המחייבת לשלוח לרשם הזוגיות עדכונים, מדי חודש, לגבי נישואין שנרשמו במהלך החודש שקדם. הוראה זו באה להבטיח כי הרשם יוכל

¹⁵ ס"ח התשמ"א, עמ' 293; התשס"ד, עמ' 476.

¹⁶ ס"ח התשנ"ו, עמ' 176.

